

SZAFRAŃSKI LESZEK
(Uniwersytet Jagielloński, Kraków)

ORGANIZACJA DIGITALIZACJI
W BIBLIOTECIE NARODOWEJ W PRADZE
SPRAWOZDANIE Z POBYTU SZKOLENIOWEGO

HISTORIA BIBLIOTEKI

Początki powstania Biblioteki Narodowej Republiki Czeskiej datuje się na 1348 rok, kiedy w Pradze powstał Uniwersytet Karoliński i w 1366 roku Karol IV podarował mu zbiór kodeksów. Pod koniec XV wieku księgozbiór praskich kolegów liczył już ponad 5000 kodeksów i był znany jako „stara biblioteka karolińska”. W roku 1556 na tronie czeskim zasiadł Ferdynand I Habsburg i zaczął zbierać biblioteki, tak zwana *Bibliotheca maior*, nazywana też „starą biblioteką klementyńską”. W XVII wieku po połączeniu dwóch uniwersytetów działających w Pradze (protestancki uniwersytet Karola i katolicki uniwersytet Ferdynanda), na mocy rozkazu cesarza stara biblioteka Karolińska została przeniesiona do Klementinum. W roku 1727 nowo wybudowana biblioteka barokowa stała się siedzibą połączonych bibliotek. W roku 1777 na mocy cesarskiego dekretu powstała centralna biblioteka, pierwsza publiczna biblioteka w Europie Środkowej. Składały się na nią połączone księgozbiory uniwersyteckie i rodowa kolekcja Kińskich. Pierwszym dyrektorem powstałej biblioteki był Karel Rafael Ungar, który w roku 1782 położył fundamenty pod nowoczesną bibliotekę narodową. W bibliotece powstała pierwsza czytelnia i katalogi odpowiadające tematycznemu rozdzieleniu księgozbioru. Podział tematyczny używany jest w bibliotece do obecnych czasów. Wydawcy i drukarze zostali zobowiązani do przekazywania egzemplarzy obowiązkowych swoich publikacji do biblioteki – od 1782 roku z terenu Pragi, od 1807 roku z obszaru Czech, a od roku 1935 z całego obszaru Czechosłowacji. Po wybudowaniu obecnej *Halę służeb* w latach 20. XX wieku ówczesne władze zdecydowały, że w nowym budynku będzie mieścić się Biblioteka Narodowa, Uniwersytecka i Centralna Biblioteka Wyższych Szkół Technicznych¹.

¹ E. Novotná, *Národní knihovna České republiky: průvodce historií*, Praha 2002, s. 4–14.

BUDYNKI I STRUKTURA BIBLIOTEKI

Główny kompleks budynków Biblioteki Narodowej mieści się w zabytkowej części Pragi, w dawnym kolegium jezuickim. Poza biblioteką w budynkach znajdują się między innymi: wieża astronomiczna, kościół św. Klementa, kaplica Zwiastowania Najświętszej Marii Panny (tzw. kaplica lustrzana) i sala barokowa.

Biblioteka organizacyjnie podzielona jest na 5 głównych sekcji: Knihovni fondy a služby sekce (sekcja zbiorów bibliotecznych i usług), Digitalizace a technologie sekce (sekcja techniki i cyfryzacji), Ekonomika a provoz (Sekcja zarządzania administracji), Samostatné odbory (Niezależne oddziały, Kancelář GR (Biura dyrektora BN w Czechach), które podzielone są na mniejsze działy. W zasobach biblioteki znajduje się ponad 6 milionów woluminów dokumentów.

Dziedziniec i budynki Biblioteki Narodowej w Pradze

Biblioteka Słowiańska (Slovanská knihovna) jest częścią Biblioteki Narodowej w Pradze i największą tego typu specjalistyczną biblioteką w Europie Centralnej. Powstała w 1924 roku jako Rosyjska Biblioteka Spraw Zagranicznych. Od 1927 roku funkcjonuje pod obecną nazwą. Gromadzi i udostępnia literaturę słowiańską, dzieła o profilu historycznym, filologicznym i z zakresu nauk politycznych². W bibliotece słowiańskiej

² L. B a b k a, *O knihovně*, [online] <http://www.nkp.cz/slovanska-knihovna/zakladni-informace/o-knihovne> [dostęp: 13.07.2013].

jest również dział polski i jest drugim co do wielkości po dziale rosyjskim. Znajduje się w nim około 70 tysięcy woluminów książek i czasopism³.

Biblioteka Narodowa posiada magazyny centralne w Hostivarze, które zostały oddane do użytku w 1996 roku i w ostatnich latach kompleksowo rozbudowane. Budynki przeznaczone są do składowania zbiorów, większą ich część zajmują magazyny. Systematycznie transportowane są do nich zbiory z Klementinum. Do nowo wybudowanych obiektów zostały przeniesione również niektóre oddziały zajmujące się digitalizacją.

Budynek Biblioteki Narodowej w Hostivarze

Narodowa Biblioteka Techniczna (*National Technical Library* <http://www.techlib.cz/en>), która mieści się w Pradze 6-Dejvice została przeniesiona ze wschodniego skrzydła Klementinum w 2009 roku. Jest to specjalistyczna biblioteka z największą kolekcją materiałów krajowych i zagranicznych z zakresu nauk ścisłych i technicznych. Jest w pełni zautomatyzowana i nowoczesna. Oferuje 1286 miejsc do nauki, 448 miejsc na relaks (33 z nich są na zewnątrz na patio), 18 czytelni dla grup i 29 indywidualnych czytelni oraz sale wykładowe i konferencyjne⁴. Biblioteka wyposażona jest w urządze-

³ J.K. Wasilewski, *Biblioteka Narodowa w Pradze*, [online] http://www.bu.kul.pl/biblioteka-narodowa-w-pradze,art_10684.html [dostęp: 13.07.2013].

⁴ S. Krueger ed., *A Brief History of the National Library of Technology*, [online] <http://www.techlib.cz/en/2454-history-of-the-library> [dostęp: 13.07.2013].

nia umożliwiające samodzielne wypożyczenie i zwrot książek. Najpopularniejsze zbiory znajdują się w czytelnich z otwartym dostępem, skąd można je bezpośrednio pożyczyć również na zewnątrz. W budynku mieści się też całodobowa czytelnia bez dostępu do zbiorów, z możliwością wykorzystania jej do nauki.

PROCES DIGITALIZACJI I ZABEZPIECZANIE ZBIORÓW

Digitalizacja zbiorów w Bibliotece Narodowej w Pradze organizowana jest na kilku płaszczyznach. Poza biblioteką w digitalizacji jej zasobów uczestniczy firma Google i firma AiP Beroun. Główne prace związane z digitalizacją, które są organizowane przez bibliotekę, odbywają się w Hostivarze. Dokumenty po opracowaniu w systemie Aleph przywożone są ciężarówkami z Klementinum. Następnie przygotowywane są do skanowania, między innymi z książek odrywane są okładki. Ma to na celu ułatwienie rozwarcia grzbietów w trakcie skanowania i pozbycie się zagięć stron.

Biblioteka Narodowa posiada 6 skanerów, w tym 5 automatycznych. Każdy skaner jest obsługiwany przez jednego pracownika, który na bieżąco w trakcie skanowania poprawia błędy. Utworzone kopie cyfrowe dokumentów przeznaczone do archiwizacji zapisywane są w formatach bezstratnych TIFF, JPEG2000. Do plików dodawane są metadane administracyjne, techniczne i strukturalne w formatach PREMIS, MIX, Mets. Pliki przeznaczone do publikacji są poddawane obróbce graficznej przy pomocy między innymi programów Scan Tailor i Photoshop oraz rozpoznawany jest w nich tekst za pomocą technik OCR (ang. *Optical Character Recognition*). Skany są kadrowane i prostowane. Pliki przeznaczone do publikacji zapisywane są w formatach stratnych JPEG2000, JPG, PDF. Metadane opisowe do publikacji pobierane są z systemu Aleph i konwertowane na format Dublin Core i Mets. Następnie dokument publikowany jest na stronach biblioteki cyfrowej. Dokumenty po skanowaniu są naprawiane, konserwowane, suszone, odkwaszane i pakowane do pudełek przygotowywanych na miejscu przez pracowników biblioteki ze specjalnego papieru odpornego na wilgoć i kurz. Wszystkie czynności służą do długoletniego zabezpieczenia dokumentów archiwalnych i są wykonywane w bibliotece przez wykwalifikowany personel.

Obecnie z funduszy unijnych w ten sposób tworzona jest Narodowa Biblioteka Cyfrowa (Narodni digitalni knihovna), w której docelowo znajdzie się ponad 300 tysięcy woluminów czasopism i druków z XIX–XXI wieku. Poprzedni projekt Kramerius (<http://kramerius.nkp.cz>) obejmował digitalizację czasopism i książek XVIII- i XIX-wiecznych i zdigitalizowane zostało w nim 8 milionów stron dokumentów.

Biblioteka Narodowa w Pradze podpisała również umowę z firmą Google. Współpraca polega na masowej digitalizacji całego zasobu biblioteki, co do którego wygasły prawa autorskie. Książki przeznaczone do cyfryzacji katalogowane są na terenie biblioteki. Po zeskanowaniu dostępne będą na stronach Google Books. Koszty transportu, skanowania i udostępniania dokumentów ponosi firma Google. Minusem tej współpracy jest to, że biblioteka dostaje w zamian tylko czarno-białą kopię cyfrową dokumentu w rozdzielczości 200 dpi.

Biblioteka Narodowa jest również koordynatorem projektu ENRICH, którego wynikiem jest Manuscriptorium (<http://www.manuscriptorium.com/?q=pl>). Jest to platforma, która daje dostęp do dokumentów cyfrowych w sferze zasobów obejmujących książki historyczne (manuskrypty, inkunabuły, stare druki, mapy, statuty i inne typy dokumentów). Na podstawie umów licencyjnych Biblioteka Narodowa Republiki Czeskiej udostępnia poprzez pojedynczy interfejs metadane i linki do dokumentów dostępnych w bibliotekach cyfrowych z całego świata.

Na terenie Klementinum znajduje się też pracownia do digitalizacji zbiorów specjalnych, prowadzona przez firmę AiP Beroun, która ściśle współpracuje z Biblioteką Narodową i między innymi zajmuje się wykonywaniem zdjęć cyfrowych cennym manuskryptom w rozdzielczości nawet do 1200 dpi. Przyczynia się to do dużej jakości wykonywanych kopii cyfrowych i wiernego odwzorowania oryginału na zdjęciach.

W Bibliotece Narodowej archiwizowane są również strony internetowe. W oddziale Web Archiving dokonywana jest selekcja, opis w formatach MARC 21, Dublin Core, XML i archiwizacja przy pomocy darmowego oprogramowania Heritrix⁵. Podpisywane są również długoterminowe umowy z właścicielami archiwizowanych stron i serwisów WWW. Celem projektu jest próba zarchiwizowania wszystkich czeskich stron internetowych, portali WWW i różnego rodzaju dokumentów cyfrowych znajdujących się w Internecie, które kiedykolwiek powstały. Z przyczyn technicznych nie jest to do końca możliwe, dlatego metodą selekcji do archiwizacji wybierane są w pierwszej kolejności zasoby cyfrowe przedstawiające wartość historyczną, intelektualną i kulturową dla społeczności czeskiej.

PODSUMOWANIE

Autor zapoznał się z opisanymi procedurami digitalizacji w trakcie stażu w Bibliotece Narodowej w Pradze, gdzie na koniec pobytu zwiedził zabytkową część biblioteki z barokową salą biblioteczną i znajdującą się w niej unikatową kolekcją globusów geograficznych i astronomicznych z XVII–XVIII wieku, kaplicę lustrzaną oraz wieżę astronomiczną i widokową. Nawiązał wiele kontaktów zawodowych. We wszystkich oddziałach spotkał się z wyjątkową serdecznością i chęcią do współpracy ze strony bibliotekarzy. Staż był wspaniałym czasem wymiany doświadczeń.

⁵ *Webarchiv – archiv českého webu*, [online] <http://www.webarchiv.cz/> [dostęp: 10.04.2014].

THE ORGANISATION OF THE DIGITALISATION OF THE NATIONAL LIBRARY
IN PRAGUE. THE REPORT OF A TRAINING STAY

SUMMARY

This article is the report of the author's training stay in the National Library of the Czech Republic in Prague. Its purpose is to present the digitalisation projects conducted in that library as well as to discuss the techniques involved in the digitalisation of its collections. The article also briefly describes the history and organizational structure of that library.

SŁOWA KLUCZOWE:

Biblioteka Narodowa Republiki Czeskiej, digitalizacja dokumentów, historia Klementinum, proces digitalizacji, struktura organizacyjna biblioteki

KEYWORDS:

the National Library of the Czech Republic in Prague, the digitalisation of collections, the history of the Klementinum, digitalization process, library organisational structure